

1982 ANAYASASI'NDA DEMOKRATİK DEVLET İLKESİ: KAVRAMSAL VE YAPISAL BİR ANALİZ DENEMESİ*

Fatih DEMİRCİ**
fdemirci@hotmail.com

*Demokratik istikrar, seçmenleri
pasif ve hatta onları parti sistemi
içinde örgütlemek suretiyle siyasete
karşı ilgisiz tutmaya dayalıdır.*

(B. Berelson'dan aktaran Richard Bellamy)

*Eğer ordu sivil iktidara itaat etmezse,
ya da eğer sıradan yurttaşlar, parlamenter
yöntemlere olan güvenlerini yitirmişlerse,
demokrasi, kaçınılmaz bir şekilde istikrarsızdır
ve belki de yok olmaya mahkûmdur.*

Raymond Aron

ÖZET

1982 Anayasası'nın ikinci maddesinde devletin temel nitelikleri arasında demokratik devlet niteliği de yer alır. Demokrasi, devletin temel nitelikleri arasında sayılmakla birlikte, anayasanın demokrasi kavramını kullanmaması ile devlet kurumlarının yapısını düzenleyişi ele alındığında, 1982 Anayasası'nın hem kavramsal açıdan hem de yapısal açıdan demokrasiyle ilişkisinin problemli olduğu görülür. Anayasa metninde, devletin temel amaç ve görevleri arasında Türk Milletinin bağımsızlığını ve bütünlüğünü, ülkenin bölünmezliğini, Cumhuriyeti ve demokrasiyi korumak sayılmaktadır ki bu, demokrasinin kavramsal olarak benimsendiğinin bir ifadesidir. Ancak demokrasinin somut kurallarına uygunluk söz konusu olduğunda, anayasada bariz çelişkiler karşımıza çıkmaktadır. Demokrasinin somut tezahürleri üzerine ciddi çalışmalar yapan Robert Dahl ve *Arendt Lijphart*'ın da tespit ettiği somut kriterler açısından

---

* Bu çalışma, 24-27 Eylül 2009 tarihleri arasında Isparta'da Süleyman Demirel Üniversitesi tarafından düzenlenen Uluslararası Davraz Kongresi'nde "1982 Anayasası'nda Demokratik Devlet İlkesi: Kavramsal ve Yapısal Bir Analiz Denemesi" başlığıyla sunulan tebliğin gözden geçirilmiş tam metnidir.

** Yrd. Doç. Dr. Dumlupınar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü, Kütahya

Yrd. Doç. Dr. Fatih DEMİRCİ

anayasa oldukça ciddi problemler yaşamaktadır. Anayasa soyut demokrasi anlayışını benimsemekte ama somut demokrasi kriterlerine yeterince uygunluk taşıyamamaktadır. Örneğin, atanmışlardan oluşan bir kısım anayasal kurumlar, sadece “idari” değil “siyasi” bir fonksiyon içeren görevleri üstlenen devlet kurumlarının bir parçası olarak ülkenin genel siyasetini belirlemede önemli bir konumda yer almakla birlikte, demokrasinin en önemli ilkelerinden biri olan “siyasî sorumluluk” taşımamaktadırlar.

ANAHTAR KELİMELEER

Soyut demokrasi, somut demokrasi, modernleşme, atanmış-seçilmiş ilişkisi, hürriyetçi demokrasi, demokratik toplum düzeni, ideoloji

THE PRINCIPLE OF DEMOCEATIC STATE IN THE 1982 CONSTITUTION: AN ATTEMPT FOR A CONCEPTUAL AND STRUCTURAL ANALYSIS

SUMMARY

Democratic character of the state is mentioned in the second clause of the 1982 Constitution which describes fundamental properties of the Turkish state. As we take both the use of democracy concept in the constitution and the configuration of state institutions by this very constitution in to the hand, it will appear that the 1982 Constitution is problematic in both conceptual and structural terms. In the constitutional text, the independence and unity of Turkish nation, indivisibility of the country, and the protection of republic and democracy are being counted as the main objectives and tasks of the state. This can be accepted as a statement for the adopting of democracy in concept. When it comes to the compliance with the concrete rules of democracy, however, some overt contradictions become apparent in the constitution. In regard of the criteria determined by scholars like Robert Dahl and Arendt Lijphart on the concrete aspects of democracy, the constitution faces severe problems. That is the constitution seems to have adopted the understanding of abstract democracy yet lacks the compliance with the criteria of concrete democracy. For instance, some constitutional institutions staffed with appointed members not only carry “administrative” but also “political” functions that determine the country’s general politics while having no political responsibility.

KEY WORDS

Normative (abstract) democracy, ampiric (concrete) democracy, modernization, appointed-elected relationship, pro-liberty democracy, democratic social order, ideology.

GİRİŞ

1982 Anayasası'nın Başlangıç bölümünde, anayasanın “*demokrasiye âşik Türk evlatlarının vatan ve millet sevgisine emanet ve tevdi*” olduğu belirtildikten sonra, değiştirilmesi mümkün olmayan maddelerden biri olan 2. maddede demokratik devlet, devletin temel nitelikleri arasında sayılır ve 5. maddede de, “*demokrasiyi korumak*”, devletin temel amaç ve görevleri arasında sayılır. Anayasanın daha sonraki bölümlerinde de demokrasiden sıklıkla bahsedildiğine göre, 1982 Anayasası'nın demokrasiyi nasıl anladığı ve devlet kurumlarının demokrasi kurallarına uygun olarak düzenlenip düzenlenmediği, üzerinde durulması gereken önemli bir konudur. Buna karşılık 1982 Anayasası'nın benimsediği demokrasi modelinin Batı tipi liberal özgürlükçü demokrasi anlayışı mı, yoksa kendine özgü bir demokrasi anlayışı mı olduğu konusunda fikir birliği oluşmamıştır (Hakyemez, 2000: 156–157).

1. 1982 ANAYASASINDA DEMOKRASİ: KAVRAM

1.1. Modernleşme ve Demokrasi: Modernliğin Bir İdeolojisi Olarak Demokrasi

Demokrasi karmaşık bir kavramdır. Demokrasiyle ilgili tanım yapan eserlere bakıldığında ilk dile getirilen şeyin, bu kavramın belirsizliği olduğu görülür (Marshall, 1999: 140). Sartori'nin dikkat çektiği üzere, diğer alanlardan farklı olarak siyasette dilin, düşünceyi açıklama alanı olmaktan çok, düşünceyi önlemenin veya gizlemenin bir aracı olduğu (Sartori, 1996: 278) görüşünün doğrulandığı alanlardan biri, demokrasi ile ilgili tanımlar ve söylemlerdir.

Demokrasiyi tanımlamanın zorluğunun temel nedeni, demokrasinin yaygın kavramsal kabulüdür. Zira demokrasi, çağdaş dünyanın hâkim siyasal doktrindir (Özbudun, 1998: 60) ve son birkaç asır içinde demokrasi kavramı yüksek bir duygusal mazhariyet kazandığı için, onu, kendi taraftar olduğu rejim tipine uygulamak ve rakiplerini eleştirmek için kullanmak, yaygın yöntemlerden biri olmuştur (Benn, 2006: 699). İki Dünya Savaşı arası dönemdeki aksine, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, bazı fundamentalistler hariç, ne kadar otoriter bir yönetimleri olursa olsun, bütün siyasetçiler için, devletlerini ve yönetimlerini demokratik olarak nitelemek bir zorunluluk haline gelmiştir (Hoffman, 2007: 38). Nitekim Adolf Hitler, Üçüncü Reich'i gerçek bir Alman demokrasisi olarak adlandırmış, Benito Mussolini, İtalyan faşizmini “demokrasinin en saf biçimi” olarak nitelemiş ve komünist rejimler de kendilerine “halk demokrasileri” demişlerdi (Harrison and Boyd, 2003: 60). Yine Cezayir,

tek parti döneminde kendisini demokratik olarak tanımlamış, en otoriter yönetimlerle yönetilirken bile Kamerun, Guyana, Gabon, Orta Afrika Cumhuriyeti ve Mali de aynı iddiaya sahip olmuşlardır (Badie, 2000: 158–159).

Demokrasi bir anlam genişlemesine uğramış olmakla birlikte, modern anlamda demokrasinin bir tanımı olmadığı da söylenemez. Demokrasinin üzerinde uzlaşılan ilkesel tanımı, Abraham Lincoln'un ünlü ifadesiyle, *“halkın halk tarafından halk için yönetimi”*dir Buradaki yönetimden kasıt, siyasal kararları almak ve uygulamaktır (Erdoğan, 2001: 195). 1961 Anayasası'nda da devletin nitelikleri arasında demokrasi sayıldığı için, bu anayasanın yürürlükte olduğu dönemde Anayasa Mahkemesi de, demokrasiyi şöyle tanımlanmıştır:

“Egemenliğin bir kişi, zümre veya sınıf tarafından belli sınıflar yararına kullanılmadığı, serbest ve genel seçimin iktidara gelmede ve iktidardan ayrıl-mada tek yol olarsak kabul edildiği ve iktidarın bütün millet yararına kullanıldığı, kısaca demokrasi prensiplerinin hâkim olduğu idare biçimi” (Tanör, 1996: 296).

Bugünkü teori ve pratikte demokrasi, iki dikkat çekici niteliğe sahiptir. Birincisi, demokrasi; ilerleme, meşruiyet, hakkaniyet ve pozitif olarak görülen diğer evrensel değerlerle yakından özdeşleştirilir. Dünyanın pek çok bölgesinde ve hatta büyük oranda demokratik olarak görülmeyen siyasi liderlerin bile, eğer destek kaybetmek istemiyorlarsa “demokrat” etiketini kullanmaktan nadiren kaçındıkları görülür. Demokrasinin etimolojisindeki, bir elit ya da bir tür otokrat yerine “halk tarafından yönetim”in arzu edilirliliği, şimdi gönüllü olarak dünyanın neredeyse her parçasındaki her bir kişiye veya büyük bir çoğunluğuna bahşedilmekteydi. Siyaset ve toplum teorisyenleri de, demokrasinin meşruiyetini araştırırken tartışmalar, demokrasinin arzu edilir olup olmamasından çok, onun ne olduğu ve elde edilebilir olup olmadığı üzerinde yoğunlaşır. Güncel demokrasi yaklaşımlarına yönelik ikinci dikkat çekici ve kavramın bu kadar geniş kabul görmesine yol açan özellik, demokrasinin, ya “liberal”, “temsili” ya da “doğrudan” gibi genel terimlerle veyahut “birleştirici”, “sosyal” veya “kozmpolit” gibi nisbeten daha kesin kavramlarla niteliksizin derinlemesine tartışmanın imkânsız olduğu olağanüstü derecede geniş kapsamlı bir kavram olmasıdır. Gerçekte de, demokrasi kavramının olağanüstü belirsizliği, iki yüz seneden beridir demokrasinin ne olduğu ve nasıl elde edileceği üzerine tartışmalara yol açmaktadır (Hewlett, 2000: 165).

Demokrasi üzerine bir inceleme yapan ve onun modernleşmeyle ilişkisini inceleyen Nick Hewlett'a göre halkın yönetimi ilkesi, kabaca Fransız

İhtilali'nden beri modernitenin şüphesiz en başarılı “*ideoloji*”lerinden¹ biri olmuştur. Ona göre bugün artık ulusların, devletlerin ve hatta bazı durumlarda da uluslararası örgütlerin, hükümetlerini düzenlemek için en iyi yol olarak gördükleri ve onayladıkları demokrasiyi bir ideoloji olarak adlandırmak tuhaf görünebilir ama şüphesiz ki bir ideolojinin, bütün zamanlar için geçerli bir siyasal örgütlenme biçimi olmaktan çok, sadece belirli şartlarda ve belirli zaman dönemlerinde meşru görünen fikirler bütünü olduğu unutulmamalıdır. Gerçekte de demokrasinin popüler olması, nispeten yakın zamanlarda vuku bulmuştur ve Aydınlanma'nın öz değerleriyle yakından ilişkilidir: akıl, yurttaşların eşit hakları, kanun önünde eşitlik, bireysel özgürlük, ifade ve siyasal örgütlenme özgürlüğü, din, doğum, sınıf veya zenginlikten kaynaklanan iktidarın yokluğu. Bu özelliklerin çoğu, dünyanın pek çok parçasında iyi hükümetin moda sözcükleri haline gelmiş ve kutsal yönetme hakkı, diktatörlük, otokrasi, oligarşi ve siyaset üzerinde aşırı mistik ve dinî etki gibi tümü ya modern öncesi dönemlerle veya siyasal açıdan gayrimeşru görülen yakın dönem siyasal sistemlerle özdeşleştirilen arkaik kavramların yerine geçen meşru kavramlar olarak görülmüştür (Hewlett, 2000: 166–167). Batı dışı toplumların

¹ David Javorsky'nin ideoloji tanımı bu konuyu daha iyi açıklayabilir. Ona göre:

“Biz bir inanç ideolojik olarak adlandırdığımızda, onunla ilgili en az üç şeyi kastederiz: doğrulanmamış ya da doğrulanması imkânsız olsa bile, o inanç belli bir grup tarafından doğrulanmış olarak kabul edilir; çünkü o inanç, o grup için sosyal fonksiyonları yerine getirir”

Diğer bir ifadeyle, bir inanç (ideolojiye) sahip olanlar, bu inançların bazı rasyonel veya bilimsel test yöntemleriyle test edilerek ispatlanmış olmasına ihtiyaç duymazlar. İnananlara göre bu inançlar, “hakikat”tir, “gerçek”tir. Bütün siyasal ideolojiler, “özgürlük, eşitlik, adalet ve en ‘iyi’ toplum”un doğru tanımlarına sahip oldukları iddiasında bulunurlar. Yukarıda bahsedilen belli bir grup” çeşitli olabilir: sınıf, ulus, meslek, dini örgüt, parti veya baskı grubu. Hepsi de, sorgulanmaksızın “doğru (proper)” kabul edilen bir dizi ideolojik varsayımlara sahiptir. İdeolojilerin gerçekleştirdikleri sosyal fonksiyonlar da çok sayıdadır. İdeolojiler, bir grup dayanışması duygusu ve o grubun paylaşılan ortak ideolojik değerler yoluyla üyeler arasında birliğin yaratılması, geçmişin bir açıklaması, bugünün analizi ve genellikle daha iyi bir geleceğin nasıl gerçekleşeceğine dair bazı tanımların yer aldığı bir gelecek anlayışı oluştururlar. İktidarlarını haklılaştırmak ve insanları itaat etme, onları izleme ve desteklemeye ikna etmek için yöneticiler, değişik türde ideolojiler kullanırlar. Son ikiyüz yıl öncesine kadar çoğu toplumda hakim olan inanç türü dindi. 17. ve 18. yüzyıllardan sonra rasyonel ve bilimsel düşünce biçimleri dine gittikçe artan bir şekilde meydan okudu. 18. Yüzyılda dinle seküler düşünce arasında keskin bir gerilim oluştu. Aydınlanma'nın en önemli özelliklerinden biri, dinî inançların rasyonel eleştirisiydi ve dinin siyasete etkide bulunması kötü olarak algılandı. Din ve diğer irrasyonel düşünce biçimleri bir kere siyasal söylemden çıkarıldıktan sonra, rasyonel programların beşeri toplumu daha iyi bir duruma götüreceğine dramatik biçimde inanıldı.

Bu “rasyonel” düşünce biçimleri, Fransa'da Fransız Devrimi'nden sonra eski rejimin (ancien regime) eleştirisine de katkı sağladı ve bugün bizim “siyasal ideolojiler” olarak adlandırdığımız görüşler, sonraki iki yüzyıl boyunca Avrupa ve dünyada siyasal tartışmaya egemen oldu. İdeolojik düşünce biçimleri, siyasete yeni rasyonellik biçimleri getirmekten çok uzak bir şekilde, yeni “irrasyonel” düşünme ve harekete geçirme biçimleri oluşturmaya ve pek çok açıdan dinin duygusal bağlılığına benzeyen derin siyasal tutkuları ortaya çıkarmaya başladılar. Siyasal ideolojiler, bu nedenle “*din benzeri inanç sistemleri*” olarak adlandırılırlar (Harrison and Boyd, 2003: 137-138).

modernleşmesini ve demokrasiyle ilişkisini inceleyen kapsamlı bir çalışmada, bu devletlerde demokrasi gibi Batılı referansların kullanılmasının, negatif bir şekilde diğer referansların gayrimeşrulaşmasına hizmet ettiği (Badie, 2000: 130) vurgulanır ve demokrasi ve demokratikleşme konularının, gündelik dile çevrilmeksizin, siyasal tartışmaların temel unsurlarını oluşturduğu belirtilir. Demokrasinin bu devletlerde ikili bir anlayışla ele alındığı görülür. Birincisi, demokrasinin, bu ülkelerde yakın veya uzak bir geçmişe yerleştirilmesi, ikincisi, demokrasinin içeriğini tanımlamayı reddetmek ve oybirliğine dayalı ve demokrasiyi tepkisel modernleşmenin bir fonksiyonu olarak sürdürmek (Badie, 2000: 159).

Batı dışı siyasal düşünceyi inceleyen Parekh, modernleşmeyi savunan yazarlar ve elitlerin, Batı modernliğini duygusal olarak benimsediklerini belirtir (Parekh, 2005: 556). Modernistler, bilim ve teknolojiye olduğu gibi devlet konusunda da duygusaldırlar. Onların nazarında devlet, modernliği; toplum, geleneği savunur; devlet bir rasyonellik alanı, toplum ise irrasyonel inançların ve geri güçlerin alanıdır; devlet değişimi temsil eder, toplum ise âdetlerin kör uyumuna dayalıdır. Ahlaki ve kültürel yenilenme ağır görevini yapabilmesi için devlet, toplumun üstünde olmalıdır ve devlet bunu ancak aydınlanmış bir bürokrasi tarafından desteklenen modernist bir siyasal elit öncülüğünde yapabilir. Bu sebeple modernistler, halkı eğitmenin bir yolu ve seçkinlerin hesap verebilir olmasını muhafaza ettiği için demokrasiye taraftar olmalarına rağmen, niteliksiz (degenerate) kitlelere iktidarı verme konusunda da endişelidirler. Modernistlerin bir kısmı, modernist proje çerçevesinde kitleleri mobilize etme yeteneklerine güvenirken, diğerleri, “rehberli” (guided) veya “ayarlanmış” (regulated) demokrasiyi savunurlar (Parekh, 2005: 559).

Kısaca modernleşmenin hararetle benimsendiği batı dışı toplumlarda demokrasi, iyi yönetimin, ideal yönetimin adıdır ki, onun sayesinde devlet varlığını korur ve güçlenir. Oysa demokrasinin tanımlanmasından kaynaklanan hataların en başta geleni, demokrasinin tanımlanması sorunu ile demokrasinin iyi bir şey olup olmadığı sorununun karıştırılmasından kaynaklanmaktadır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra “demokrasi” ve “demokratik” sözcükleri siyaset sözlüğünün en yaygın olumlama sözcükleri haline geldiği için, demokrasi kavramı, herhangi bir anlam taşımaksızın, sadece olumlanan ve onaylanan herhangi bir siyasal düzene eş anlamlı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Yirminci yüzyıla kadar demokrasi karşıtları ile taraftarları, demokrasinin tanımı konusunda hemfikirdi ama onun arzu edilebilirliği konusunda ayrışma vardı. Günümüzde ise, demokrasi karşıtları açıkça anti-demokratik

görünmekten çekindikleri için, bu defa, demokrasinin arzu edilirliliği konusunda hemfikir olanlar, onun ne olduğu ve neyi kapsadığı konusunda ayrışmaktadır (Beetham, 2006: 3).

1.2. 1982 Anayasası'nda Demokrasi

Anayasa'nın 176. maddesine göre Anayasa metnine dâhil olan Anayasanın dayandığı temel görüş ve ilkeleri belirten Başlangıç kısmında Anayasanın, TÜRK MİLLETİ TARAFINDAN, “demokrasiye âşık” (abç) Türk evlatlarının vatan ve millet sevgisine emanet ve tevdi olunduğu belirtilir. Burada anayasa romantik bir dille kaleme aldığı başlangıç bölümünde demokrasiyle duygusal bir ilişki, bir aşk ilişkisi kurmaktadır. Bu nedenle Taha Parla hafifçe romantik olduğunu ileri sürdüğü 1961 Anayasası'na karşılık, 1982 Anayasası'nın tamamen metafizik olduğunu ileri sürmektedir (Parla, 2002: 31). Çünkü anayasa, demokrasiyi ütopyacı mükemmel bir toplum modeli gibi dile getirmektedir.

Anayasanın başlangıç bölümündeki bu ifadenin ironik bir boyutu olduğunu da Zühtü Arslan dile getirmektedir.

“1982 Anayasası da, 61 Anayasası'nı izleyerek, anayasanın “TÜRK MİLLETİ TARAFINDAN, demokrasiye âşık Türk evlatları”na emanet edildiğini belirtiyor. Buradaki ironi iki yönlüdür. Birincisi anayasanın “Türk milleti tarafından” hazırlandığının ifade edilmesidir. Bunu, hazırlanan belgeye “demokratik meşruiyet” kazandırma girişimi olarak okuyabiliriz. Nitekim, Milli Güvenlik Konseyi'nin beş komutanı tarafından son şekli verilen anayasa, bir halkoylaması sonucu kabul edilmiştir. Bu halkoylaması yasaklamalar ve sınırlamalar ile malûl olsa da hazırlanan belgeye “toplum sözleşmesi” niteliği vermek için yapılmıştır. Ancak, milletin serbest iradesiyle ve tüm kesimlerin temsiliyle anayasanın hazırlık sürecine katılmadığı, dolayısıyla bunun gerçek bir “toplum sözleşmesi” olmadığı da bilinmektedir. Ironinin ikinci boyutu Türk milletinin hazırladığı anayasayı “demokrasiye âşık Türk evlatları”na emanet etmesinde ortaya çıkıyor. Aslında Türk milleti anayasayı kendi kendisine emanet ediyor. Emanet eden ve edilen, özne ile nesne, yöneten ve yönetilen aynıdır: Vatan ve millet sevgisiyle dolu ve demokrasiye âşık Türk evlatları. Ne var ki, “Türk milleti adına” anayasayı “Türk evlatları”na emanet edenler, aynı zamanda demokratik anayasal düzeni yıkıp yerine askerî bir yönetim tesis edenlerdir.”(Arslan, İronik Demokrasi-2, 17.06.2007 tarihli Zaman Gazetesi).

Benzer durum, Anayasanın 120. maddesi için de geçerlidir. Olağanüstü

hal ve sıkıyönetimin ilan edilme şartlarından ilki, “*Anayasa ile kurulan hür demokrasi düzenini veya temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmaya yönelik yaygın şiddet hareketlerine ait ciddi belirtilerin ortaya çıkması*” durumudur. Buradaki sözdizimi, anayasa ile kurulan yerleşik düzen ile demokrasi özdeşleştirilmekte ve yerleşik düzenin kendiliğinden (per se) demokrasi olduğu zımnen ifade edilmektedir. Dolayısıyla Anayasaya göre yerleşik anayasal düzene karşı şiddet hareketleri, demokrasiye karşı şiddet hareketleriyle aynı anlama gelmektedir. Daha açık bir ifadeyle, Anayasanın nazarında demokrasiyle kastedilen şey, yürürlükteki anayasal düzenden başkası değildir (Kuzu’dan aktaran Erdoğan, 2007: 196).

Demokrasi ile anayasada ne kastedildiğini yeniden düşündüğümüzde, Anayasa’nın 13. maddesinde temel hakların sınırlanmasında kullanılan demokratik toplum düzeninin gerekleri kavramının neyi içerdiğini anlayabiliriz:

“Temel hak ve hürriyetler, özlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabilir. Bu sınırlamalar, demokratik toplum düzeninin... gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamaz.”

Burada sadece olağan dönemde geçerli olmak üzere, temel hak ve hürriyetlerin sınırlanmasının sınırı olarak “demokratik toplum düzeni” kriteri getirilmiştir. Yine de bu kriterin ne anlama geldiği ve neyi içerdiği ise tartışma konusudur. Kenan Evren’in anayasayı tanıtmak için 25 Ekim 1982’de Trabzon’da yaptığı bir konuşmada bu kriterle ilgili şunu söylemektedir:

“Temel hak ve hürriyetler ile ilgili genel ve özel sınırlamalar, demokratik toplum düzeninin gereklerine aykırı olamaz ve öngörüldükleri amaç dışında kullanılamaz.” Yani, sana bu temel hak ve hürriyetleri veriyorum ama demokrasinin haricinde kullanamazsın. (Evren, 1982: 15)

Burada demokrasi ile kastedilen şeyin ne olduğu yeterince açık değildir. Çünkü burada hakları sınırlamanın bir sınırı olarak belirtildiğine göre, bu sınır yeterince açık ve net olmalıdır. Anayasa Mahkemesi, 1986 tarihli bir kararında bu duruma bir açıklık getirmiş ve “*yasa koyucu... demokratik toplum düzeninin gereklerine aykırı düşmeyecek sınırlamalar getirebilecektir. Burada sözü edilen demokratik toplum düzeniyle, hiç kuşkusuz Anayasada gösterilen hürriyetçi demokrasi ve bunun icaplarıyla belirlenen hukuk düzeninin kastedildiğinde duraksamaya yer yoktur*” (aktaran Atar, 2007: 123–124) ifadeleriyle mevcut yerleşik düzeni demokratik toplum düzeni olarak

nitelendirmiştir.

Yine Anayasa'nın hazırlık çalışmalarında yapılan tartışmalar esnasında, Anayasa Komisyonunun, Anayasa'nın 13. maddesinin ikinci fıkrasındaki temel hak ve özgürlüklerin demokratik toplum düzeninin gereklerine aykırı olarak sınırlandırılmayacağına dair görüşünün Danışma Meclisi'ndeki tartışmalarında, bu ölçütün “*bu anayasada kararlaştırılan demokratik toplum düzeninin gereklerine aykırı olmaması*” biçiminde belirtilmesi gerektiği önerisi üzerine Anayasa Komisyonu adına söz alan Feyyaz Gölcüklü şunu söylemiştir: “*Bu anayasada öngörülen'e gerek yoktur. Çünkü Türk ülkesinde kurulan demokrasi, bu Anayasadaki demokrasidir, bu anayasanın hükümlerine tâbi demokrasidir...Onun için demokratik rejim dedik,. Zaten bundan anlaşılın da Anayasamızın demokratik toplumdur. Standardı da bellidir.*” Bu sözlerden Anayasanın benimsemiş olduğu demokrasinin, milli anlamda demokrasi olduğu anlaşılmalıdır. Ancak Komisyon sözcüsünün daha sonra yaptığı açıklamadaki “*Bizim Batı dünyasından ayrı bir demokrasi anlayışımız yoktur, kendimizi o camiada buluyoruz*” şeklindeki ifadesi, demokratik toplum düzeninin, Batı tipi demokrasi olduğu anlaşılmalıdır (Hakyemez, 2000: 157–158). Ancak Anayasa Mahkemesi, bazı kararlarında demokrasiyi, özgürlükçü-çoğulcu Batılı model anlamında yorumlarken, başka bazı kararlarında bu kavramı Türkiye'nin anayasal düzeniyle özdeşleştirmiştir (Erdoğan, 2007: 196).

Bu bağlamda mevcut anayasal düzenin demokratik açıdan tartışılır yanları olmakla birlikte, anayasanın bu düzeni daha baştan demokratik olarak nitelendirmesi, mevcut düzeni koruma kaygısının demokratik kaygıdan önce geldiğinin bir göstergesi sayılabilir.

Demokrasinin felsefi temellerini inceleyen pek çok araştırmacıya göre, demokrasinin mükemmelen uyumlu bir toplum idealinin adı olarak kullanılması, demokrasinin gayrimeşru ütopyacı bir algılamasına yol açacaktır. Çünkü demokrasinin görevi, bütün tartışmaların sona erdiği uyumlu bir sosyal düzeni tanımlamak değildir. Bilakis, demokratik düzen, demokratik meşruiyetin ilkelerini berrak bir şekilde tanımlamalıdır (Stotzky, 1999: 161).

1.3. Hürriyetçi demokrasi

Anayasada sözü edilen demokrasi “saf demokrasi” değil, hürriyetçi demokrasidir. Özbudun'a göre burada kastedilen demokrasi, “liberal demokrasi” ve “Batı demokrasisidir (Özbudun, 1998: 60). Bu yorum elbette ki doğ-

rudur, ancak Anayasa yapıcı bu kavramları kullanması mümkün olduğu halde kullanmayı tercih etmemiştir. Türk modernleşmesi sürecinde “hürriyet” kavramının kullanılışı göz önüne alınırsa, hürriyetçi demokrasi kavramının başka çağrışımları içerdiği de düşünülebilir. Türkiye’nin demokratikleşme süreci, hürriyet kavramıyla bağlantılı olarak ortaya çıkmıştır. Osmanlı aydınları, hukukî ve sosyal anlamda köleliğin karşıtı olan, felsefî anlamda ise, irade serbestliğini ifade eden bu kavram çerçevesinde dönemlerinin yöneticilerini ve yönetim tarzlarını eleştirmişlerdir. Bu nedenle Türk demokrasi tarihinde bu iki kavram (hürriyet ve demokrasi) özdeş hale gelmiştir (Köktaş, 2001: 121). Anayasanın bütünü göz önüne alındığında, bu kavramın -bir şeyin ne olmadığını gösterdiği için- negatif nitelikte bir kavram olduğunu, bu bağlamda da anayasanın “saf anlamda demokrasi”yi benimsemediğini gösterir. Zira “*saf anlamda demokrasi*” (pure democracy), çoğunluğun desteğini kim elde ederse onun yönetmesini (rule) ileri sürer. Buna karşılık, Pareto, Mosca ve Weber gibi elitist teorisyenlere göre demokrasiye en büyük tehlike, kitleden ve çoğunluktan gelir (çoğunluğun despotizmi) ve elitlerin kitle baskısından uzakta kalması, popülist demagojinin baştan çıkarmalarından kaçınmak için hayati önemdedir. İstikrarlı bir demokrasi ise, parti sistemi içinde örgütlenmesi yoluyla seçmenlerin pasif ve siyasete karşı ilgisiz tutulmasına dayalıdır (Bellamy, 2005: 93–101).

Mardin’in de belirttiği üzere hürriyet kavramı, Yeni Osmanlılarla beraber Türkiye’de yerleşmiştir ama hürriyet, Türk kamuoyuna romantik bir şekilde girdiği için, örneğin Hume’un anladığı tarzda “*hürriyet, insanın tercih ettiği şekilde hareket etmesidir*” gibi bir anlama değil, daha çok Ali ve Fuat Paşa’nın başında bulunduğu bürokratik seçkinler zümresinin baskısından kurtulmak anlamına geliyordu. Daha sonraki süreçte de hürriyet kavramının benzer şekilde anlaşıldığını ve Türk siyasi literatüründe hürriyet kavramının *mad-di gerçekler üzerine bina edilmeyen müphem bir arzu* (abç) olarak kaldığını görmekteyiz (Mardin, 1994a: 174–177). 1908’de ilan edilen II. Meşrutiyet’in ilanının da “Hürriyetin İlanı” olarak duyurulduğunu (Akşin, 1990: 181) hatırlarsak, hürriyetin Türk siyasal literatüründeki algılanışına dair ipuçları daha belirgin hale gelebilir.

Hürriyetin romantik algılanışı, gerçek anlamda hürriyetin gerçekleşmesinin önündeki engel de olabildiği için, Türk siyasetindeki romantik hürriyet anlayışını Ahmet Hamdi Tanpınar, *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*’nde, ironik bir dille şöyle eleştirir:

“Politikada hürriyet, bir yığın hürriyetsizliğin anahtarı veya ardına kadar açık duran kapısıdır... Ben bu kadar kendi zıddı ile beraber gelen ve zıtlarının altında kaybolan nesne görmedim. Kısa ömrümde yedi sekiz defa memleketimize geldiğini işittim. Evet, bir kere bile kimse bana gittiğini söylemediği halde, yedi sekiz defa geldi; ve o geldi diye biz sevincimizden, davul zurna sokaklara fırladık” (aktaran Arslan, 2005: 131).

2. 1982 ANAYASASINDA DEMOKRASİ: YAPI VE KURUMLAR

Tarihsel olarak bakıldığında, demokrasi kavramının birbiriyle bağlantılı olan iki boyut içinde geliştiğini ve anlamlandırıldığını görmekteyiz. Bunlardan birincisi, demokrasi kavramının felsefi ve kuramsal olarak tartışıldığı ve genellikle bir idealleştirme çabasının egemen olduğu normatif boyuttur. İkincisi ise, demokrasinin sadece bir yönetim şekli olarak belirli bir kurumsal düzenleme ve örgütlenme biçimi olarak ele alındığı pratik boyuttur. Bu iki boyutun değişik dönemlerde göreceli olarak önem kazanıp o dönem için geçerli olan demokrasi anlayışını oluşturduğunu söyleyebiliriz (Üstüner, 1999: 55).

Çok sayıda siyasal sistem ve ideolojinin sahip çıkmasından dolayı, demokrasinin gündelik kullanımının fiilen anlamsızlaşmaya yüz tutması (Marshall, 1999: 140) nedeniyle, onun daha somut kriterlerinin ortaya konması zorunluluğu gündeme gelmiştir. Böylece demokrasinin, olması gereken ideal bir yönetim biçimi, bir ilke olarak kabul edilmesini ifade eden “normatif” teorisinin yanında, somut olarak demokrasinin kriterlerini ortaya koyan “ampirik demokrasi” teorisi şeklinde iki türü oluşturulmuştur. Bunlardan ampirik demokrasi teorisi, demokrasiyi, gelecekte var olacak olan ideal bir rejim olarak ele almak yerine, onun somut kriterlerinden yola çıkarak bugün ve şimdi hangi ülkelerin veya rejimlerin gerçek anlamda “demokratik” olarak nitelenebileceğini ortaya koyar.

Bu bağlamda, demokrasi üzerine inceleme yapan çeşitli düşünürlerin tespitlerinden yola çıkarak ampirik demokrasinin altı kriteri olduğu söylenebilir ki bunlar aynı zamanda demokrasinin asgari şartlarıdır:

1. *Etkin siyasal makamlar seçimle işbaşına gelmelidir*
2. *Seçimler düzenli aralıklarla yapılmalıdır*
3. *Seçimler serbest olmalıdır*
4. *Birden çok siyasal parti var olmalıdır*

5. *Muhalefetin iktidar olma şansı olmalıdır*

6. *Temel kamu hakları tanınmış ve güvence altına alınmış olmalıdır* (Gözler, 2006: 112-114)

Buradaki kriterler açısından bakıldığında, bir anayasanın demokratik ilkeyi benimsemiş olmasından çok, devlet organlarının kuruluş ve işleyişinin demokratik ilkelere göre düzenlenip düzenlenmediğine bakmak gerekir. 1982 Anayasası'nda bu açıdan çeşitli sorunlar mevcuttur.

2.1. Seçilmiş-Atanmış İlişkisi

Bunlardan ilki, seçilmiş-atanmış ilişkisinin anayasada nasıl düzenlendiğidir. Etkin siyasal makamların seçimle işbaşına gelmesi ilkesi, ülke yönetiminde seçilmişlerin üstünlüğünü ifade eden ilkedir. Yani ülke yönetiminde seçilmişlerin üstün ve etkin olması demektir. Bu ilkeye göre, ya seçimle gelenler ülke yönetiminde etkin olmalı, ya da ülke yönetiminde etkin olanlar seçimle gelmelidir. Oysa Türk Anayasal sisteminde 1961 Anayasası'yla başlayan süreçte seçilmiş meclisin üstünlüğüne son verildiği gibi, seçilmişlerin üstünlüğü fiilen de geçersiz hale getirilmiştir. Özellikle MGK ve silahlı kuvvetler ile bazı atanmış sivil organların anayasal sistem içinde ağırlığının artması, devletin demokratik niteliğini zedelemektedir.

Seçilmişlerin üstünlüğü ilkesi, demokrasinin felsefi boyutuyla yakından ilişkilidir. Çünkü pek çok yazara göre demokrasinin ahlaki meşruiyetinin dayanağı "*otonomi*"dir (Weale, 1999: 64). Otonomiye sahip bir varlık olarak insanın istisnai bir konumda olması nedeniyle Beetham, demokrasinin iki temel ilkeye dayandığını belirtir: Eşit insan onuru düşüncesi ve insanın kendi kaderini belirleme kapasitesine yani otonomisine duyulan inançtır. Otonomi düşüncesinin gereği olarak insan, kendi hayatını ilgilendiren kararlar konusunda kimseye tâbi olamaz; bu kararları kendi vermelidir. Bu açıdan bakıldığında demokrasiyle liberalizm aynı temele sahiptir. Aradaki önemli fark, demokrasideki otonomi düşüncesinin "bireysel" değil "toplular" otonomi olarak, yani bireyin üyesi olduğu ve otoritesine tabi olduğu topluluğun kurallarının ve politikalarının belirlenmesine katılması olarak algılanmalıdır (Beetham, 2006: 10-11). Temsili demokrasilerde ise, bireyler, sahip oldukları toplumsal konularda "nihai karar alma" yetkilerini seçimle temsilcilerine devrederler. Dolayısıyla demokrasilerde seçilmişlerin üstünlüğü ilkesi, ahlaki bir ilke olarak, ülke yönetimiyle ilgili "nihai karar alma" yetkisinin seçilmişlerde olması anlamına gelir. Seçilmişlerin nihai karar alma yetkisi, onların halk tarafından

seçim yoluyla “yetkilendirilmiş” olmalarından kaynaklanır. O halde temsili demokrasilerde nihai karar alma yetkisi, sadece yetkilendirilmeye dayalıdır ve bu yetkilendirilmiş olanlar ise seçilmiş siyasilerdir.

2.2. Demokrasinin Yerleşikleşmesi ve 1982 Anayasası

David Beetham, bir ülkenin demokrasiye geçişi ile o ülkede demokrasinin yerleşikleşmesi arasında farklar olduğunu söyler ve “demokrasiye geçişi” önemsemekle beraber, asıl üzerinde durulması gereken noktanın “demokrasinin yerleşikleşmesi” olduğunu da ekler. Ona göre demokrasinin yerleşikleşmesi açısından, önceki rejimin niteliği ile demokrasiye geçiş şekli olmak üzere iki unsur, çok önemlidir. Bu açıdan bakıldığında, demokrasiye geçilmeden önceki rejimin niteliği ile demokrasiye geçiş şekli, demokrasinin yerleşik hale gelmesini de etkilemektedir.

Beetham’a göre önceki rejimin niteliği açısından iki tür yönetim şekli, yerine geçen rejime özel bir gündem bırakmaktadır. Bunlardan biri, askeri rejimden demokrasiye geçiş, diğeri de komünist rejimden demokrasiye geçiş durumudur. Askeri rejimden demokrasiye geçişte karşılaşılan en önemli sorun, askeri güçlerin depolitize edilmesi ve bir daha siyasete müdahale etmelerini önleyecek tedbirlerin alınması ve askeri makamların siyasi yetkilerden arındırılması sorunudur. Beetham, askeri rejimin, Yunanistan ve Arjantin örneklerindeki gibi askeri bir yenilgi sonucu itibar kaybederek sonlandığı durumlarda, bu depolitizasyonun nisbeten kolay olduğunu, ancak, askerinin demokratik siyasette kendisi için veto yetkisi benzeri bir siyasi güç elde etmeyi başardığı ülkelerde, demokrasinin yerleşikleşmesinin sorunlu olduğunu (Beetham, 2006: 111) belirtir. 1982 Anayasası’nın 12 Eylül askeri darbesinden sonra hazırlandığı ve hazırlanan Anayasanın askeri güçlerin 1961 Anayasası’ndaki konumlarını (özellikle 1971 ve 1973 değişiklikleriyle daha da artırılan ve sağlamlaştırılan) muhafaza ettiğini hatırlarsak, bu değerlendirmenin en iyi örneklerinden birinin Türkiye olduğunu söyleyebiliriz.

Cizre’ye göre Türk ordusunu siyasi özerklik bağlamında Üçüncü Dünya’nın ordularından farklı kılan çok önemli bir özellik, ordunun demokrasiyi ve sivil iktidarı tanımasıdır. Ordu benimsediği *rafine bir özerklik anlayışıyla* kendi fikir ve inançları doğrultusunda siyasetçileri kontrol etmektedir. Türk ordusu, sivil-asker sınırını yok etmemiş, doğrudan askeri bir hükümet fikrini benimsememiştir. Ordu, sivil kurumlara sızılmaktan, onların bir parçası olmaktan ziyade, çoğu kez dışarıdan bir güç olarak Silahlı Kuvvetler kanalıyla

siyaset sahnesine ağırlığını koymuştur. Bakanlar Kurulu ve bürokraside asker politikacı olarak görev yapan Tayland ve Endonezya örneklerinin aksine Türk ordusu, siyasete, sivil otoritenin dışında kalarak müdahale etmekte ve onu şekillendirmektedir. Bunun sonuçlarından biri, ordunun rejimin meşruiyetini ve iktidarını kabul etmesiyle siyasetteki ağırlığını maskeleyememesi zorunda kalmış olması, dolayısıyla siyasetteki varlık ve etkinliğinden dolayı tedirginlik yaratmamaya özen göstermiş olmasıdır. Bu bağlamda 1982 Anayasası, ordunun siyasal sistem içindeki veto gücünü öylesine artırmıştır ki, artık siyasete kaba askerî müdahalelere gerek kalmamıştır (Cizre, 1999: 61–62). Türkiye, Mısır ve Cezayir’de ordunun siyasetteki ağırlığını inceleyen ve bu ülkelerdeki orduyu “yönetmeden hükmeden ordular” olarak tanımlayan Steven Cook, Türkiye’de ordunun sahip olduğu bu konumu “*enformel iktidar*” (gizli iktidar) olarak tanımlamakta ve bu tür bir iktidarın ordu açısından üç faydası olduğunu tespit etmektedir:

İlk olarak, Bu durum Türk toplumunu özünde Batılı olan demokratik medeniyet seviyesine ulaştırmayı amaçlayan modernleşme söylemine uyum sağlar. İkinci olarak, subaylar, Türkiye’nin demokratik görünümlü kurumlarını, kendilerini siyasetten yalıtılmak için kullanırlar. Ordunun profesyonelliğini korumak adına gündelik siyasetin çalkantılarından uzak durmak, ordu açısından önemlidir. Üçüncü olarak, demokratik görünümlü kurumlar, Türk halkının büyük çoğunluğunun saygı ve takdirini kazandırır. Demokratik bir yapıyı andıran kurumların varlığı, halkın herhangi bir hoşnutsuzluğuna karşı onlara siper olur. Dolayısıyla askeri kurumlar, genelde sitem ve suçlamaların dışında kalır (Cook, 2008: 251–253).

Anayasada yapılan değişiklikler de bu ve benzeri açılardan demokrasinin yerleşikleşmesini yeterince sağlayamadığı için, bazı yazarlarca Türkiye’deki demokrasi “*yarı demokrasi*” olarak nitelenmekte ve Türkiye’nin de dâhil edildiği yarı demokrasi türü şöyle tanımlanmaktadır: Bu sistemde iktidar, orduya, bürokrasiye ve büyük iş çevrelerine kaymış olduğundan, seçilmiş yöneticilerin çok az yetkisi vardır. Kısaca bu rejimlerde seçim yerleşik olsa da, seçimler *nihai kararı verme yetkisini* kullanacak olanı belirleme işlevi görmezler. Bunların birçoğunda silahlı kuvvetler, sivil kararlar üzerinde “sessiz bir veto” yetkisi kullanan, ulusun koruyucusu veya vasisi konumundadırlar.

Erdoğan’a göre yarı demokrasinin bu tanımı Türkiye’ye uymaktadır. Zira Türkiye’de olağan dönemlerde dahi, seçimden çıkan hükümetler, demokratik temsilin gerektirdiği kapsamda bir “yönetme hakkı”na sahip olmamışlardır.

Başka bir ifadeyle Türkiye’de seçim ilkesi, kamu işleri hakkında nihai karar verme yetkisinin sahibini belirleme işlevi görmemektedir. Bu niteliğinden dolayı, Türkiye’nin, demokrasiye geçiş halindeki bir sistemden çok, kalıcı bir rejim tipi olarak “istikrarlı bir yarı demokrasi” (Erdoğan, 2007: 231–233) olduğu yorumları yapılmaktadır.

2.3. Milli Güvenlik Kurulu ve Anayasadaki Yeri

Türk anayasal sisteminde temel siyasal kararların alınması sürecinde, yasa organı ve hükümetin yanısıra, Milli Güvenlik Kurulu’nun (MGK) da önemli bir rolü vardır. Ordu-siyaset ilişkisine dair incelemeleriyle tanınan Ümit Cizre’ye göre MGK, ordunun siyasi hegemonyasını iyice pekiştirmesinin ve iyice özerk olmasının en ortadaki örneğidir. İlk kez 1961 Anayasası’yla oluşturulan MGK, halkın seçtiği parlamentoda bürokrasi hâkimiyetinin bir tezahürüdür ve 1982 Anayasası’yla etkinliği daha da artırılmıştır. MGK’nın güvenlik ve askerlikle ilgili olmayan alanlarda da, örneğin okullarda müfredatın belirlenmesi, bazı milletvekillerinin dokunulmazlığının kaldırılması, televizyon yayın saatlerinin düzenlenmesi, bazı hapisane ve televizyon kanallarının kapatılması..vs gibi konularda kararlar almasının (Cizre, 1999: 69-70) da gösterdiği gibi, bu organ, esasen yürütmeye ilişkin kararlar almakla birlikte, ne seçimle gelmektedir, ne de herhangi bir organa karşı sorumlu olmaktadır. Bununla ilgili ilginç bir nokta, Anayasada yürütmenin, parlamenter sistemden farklı bir şekilde “üç başlı” olarak düzenlenmiş olmasıdır. Parlamenter sistemde sivil otoriteye, özellikle de Başbakan ya da Bakanlar Kurulu’na tâbi olması esas olan silahlı kuvvetler, hem 1961 hem de 1982 Anayasalarında sivil otorite karşısında önemli bir özerklik kazanmış ve askeri bürokrasi, Anayasada “İdare” başlığı altında değil “Yürütme” başlığı altında zikredilmiştir. Anayasanın sistematigi şöyledir:

- II. Yürütme
  - B. Cumhurbaşkanı
  - C. Bakanlar Kurulu
  - D. İdare

Askeri bürokrasinin yeri, **C. İdare** başlığı altında yer alması gerekirken, **B.Yürütme** başlığı altında ve Bakanlar Kurulu’yla eşdeğer düzeyde bir alt başlıktır (Parla, 2002: 87). Üstelik Genelkurmay başkanının Anayasada Baş-

bakana karşı sorumlu olduğunun belirtilmesi ama kime bağlı olduğunun belirtilmemiş olması da tartışılan diğer konulardan biridir. Nitekim genelkurmay başkanının kime bağlı olduğu belirsiz olmakla birlikte, -Başbakanlık web sitesinde sorumlu kuruluşlar başlığı altında yer almasının da gösterdiği gibi- Başbakanı karşı sorumludur (Çelik, 2008: 169). Nitekim Anayasa Mahkemesinin bir kararında belirtildiği üzere (E.1967/39, K.1968/41, 10.10.1968), “*Genelkurmay başkanlığının, görevlerini bir bakan adına veya bakanlığın bir dairesi gibi değil, kendi adına ve Başbakanı karşı sorumlu olarak yürütmesi gerekmektedir*”. Anayasa Mahkemesi’nin bu kararından, Genelkurmay Başkanının Başbakanı bağlı olarak değil “kendi adına karar verdiği”, ancak Başbakanı karşı sorumlu olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum, Üskül’ün de belirttiği üzere Anayasa’nın 123. maddesinde yer alan idarenin kuruluş ve görevleriyle bir bütün olduğu ilkesine aykırılık teşkil etmektedir (Üskül, 2006: 76).

2.4. Siyasal Katılım

1982 Anayasası’nı tanıtmak üzere Ekim 1982’de Diyarbakır’da halka hitap eden, Org. Kenan Evren, demokrasi ve siyasal katılımı ilgili şunları söylemektedir:

“Bildiğiniz gibi demokrasilerde vatandaş, devletin ve memleketin yönetimine katılır... İşte vatandaşın, Devletin ve memleketin yönetiminde söz sahibi olmasına imkân veren haklara siyasi hak ve hürriyetler diyoruz... Bu hak ve hürriyetlerin demokrasi denilen idare tarzına uygun bir biçimde kullanılabilmesi için birinci şart, vatandaşın çekimser davranmayıp, bütün seçimlere katılması ve her zaman Devletin ve memleketin gidişatı üzerindeki fikirlerini, görüşlerini söyleyebilmesidir. O halde demokrasinin birinci şartı katılımdır.

...

Haklar ve hürriyetler bir nimettir. Her nimetin karşılığında da mutlaka bir külfet vardır... Bu mutluluğa ulaşılabilmesi için, her vatandaş memleket meseleleri ile daima meşgul olmalıdır. Memlekette ne olup bittiğini devamlı bir şekilde kollamalıdır... Fakat sürekli bir mücadele içine de girmemeli; siyasi tartışmayı, çekişmeyi bir yana bırakmalı, evde, işyerinde sokakta, her gün siyasi meselelerle uğraşıp kendini bu kavgaın içine de atmamalıdır” (Evren, 1982: 37–38).

1982 Anayasası’nın ciddi oranda bir depolitizasyonu içerdiği, yani siyasetten uzaklaşmayı amaçladığı (Özbudun, 1998: 43) 1982 Anayasası’yla ilgili

en çok dile getirilen noktalardan biridir ama yukarıdaki ifadeler, bunun net göstergelerinden biridir. Buna göre vatandaşın siyasetle ilgilenmesi bir hak ve görevdir ama siyasetle ilgilenirken asla bir çatışma ve mücadeleye içine girmemelidir. Oysa siyasi partilerin temel fonksiyonlarından biri, menfaatlerin birleştirilmesidir (Özbudun, 1979: 92-93) ve her parti farklı menfaatlere sahip olduğu için bunların çakışmaması imkânsızdır. Buradaki siyasal katılım anlayışı, romantik bir tarzda dile getirilen siyasal katılım, mükemmel ideal düzen olan demokrasiyi sağlayacak olan katılımdır. Depolitizasyonun Hitler'i iktidara getiren en önemli amiller arasında olduğunu, çünkü Alman aydınlarının günlük politikayı bir hayli kirli bir alış-veriş saymış olduklarını hatırlatan Şerif Mardin'in demokrasiyi açıklayan ifadeleri bu görüşe bir cevap gibidir:

“Demokratik politika, demokratik kelimesinin ifade ettiği bütün telakkilere rağmen, esasında bir cemiyetin içindeki menfaatlerin ne suretle tayin eden ameliyedir. Bu bakımdan mücadelelerle dolu olması tabiidir. Demokratik politikanın demokratik olduğu için diğer rejimlerdeki siyasi alışverişten tamamıyla ayrılacağına inanmakla kendi kendimizi aldatmış oluruz. Gafletin veya dürüst sayılmayan politika oyunlarının mevcudiyeti, şu veya bu rejimin değil, insan tabiatının ve medeniyet seviyesinin bir fonksiyonudur. Fakat demokratik politika ameliyesi, her yerde mevcut siyasi mücadeleyi oyunun kaideleri diye vasıflandırabileceğimiz bazı esaslara bağlamıştır ve bu şekilde siyasi alışverişte şimdiye kadar tatbik edilen sistemlerin hiçbirinin sağlayamadığı bazı gelişme imkânları bahsetmiştir”(Mardin, 1993: 289–291).

68. maddeye göre “siyasî partiler, demokratik siyasî hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır”. Bununla birlikte, 1995 ve 2001 yılında yapılan değişikliklerle getirilen kısmî serbestliğe rağmen, siyasi partilere; amaçları, örgütlenme ve çalışmaları bakımından demokrasilerde pek görülmeyen birçok yasak ve sınırlama getirilmiş ve siyasi partilerden kapatılması da oldukça kolaylaştırılmıştır (Atar, 2007: 69). Herhangi bir eylem sözkonusu olmasa bile partilerin sadece programlarından dolayı kapatılabiliyor olmasını, Özbudun, 1982 Anayasası'nın, Alman Anayasasından ve onun dayandığı, hür demokrasiyi kaldırmaya yönelik partilere siyaset alanını kapatmak olan *militan demokrasi* anlayışından esinlenmiş olmasına bağlar (Özbudun, 1998: 66). Siyasal parti dışında diğer siyasal katılım kanalları daraltılmış olduğu için, vatandaşların ülke yönetimine etkide bulunacak bir baskı grubu oluşturması zorlaştırılarak Anayasada siyasal katılım imkânları azaltılmıştır. Bu imkânın verildiği yerlerde de, içeriği naif ve romantik bir şekilde düzenlendiği için, anayasada tam anlamda bir siyasal katılım hakkının verilmesi söz konusu olmamıştır.

SONUÇ

Demokrasi, modern siyaset anlayışının popüler kavramlarından biri olduğu için, modernleşme yanlısı devletler ve anayasalar, büyük oranda demokrasiyi ilkesel olarak kabul etmişler ve ideal yönetim biçimi olarak kabul etmişlerdir. Ancak demokrasinin ilkesel kabulünden daha önemli bir boyutu ise, anayasal kurum ve kuruluşların yetki ve hiyerarşilerinin yapısal olarak bu çerçevede düzenlenmiş olmasıdır. Demokrasinin pratik unsurları ve somut boyutu ihmal edilirse, eksik demokrasi veya yarım demokrasi diyebileceğimiz durumlar kaşımıza çıkar ki 1982 Anayasası, bunun en tipik örneklerinden biri kabul edilebilir. Buna karşılık, anayasal kurumların demokrasinin ilkelerine uygun bir şekilde tasarlanması sağlanır ve etkin siyasal makamların seçime işbaşına gelmesi, seçimlerin düzenli aralıklarla ve serbestçe yapılması, birden çok siyasal partinin seçime katılması ve muhalefetin iktidar olma şansının mevcut olması ile ayrıca temel kamu haklarının tanınmış ve güvence altına alınmış olması ilkeleri hayata geçirilirse ancak demokrasinin asgari şartları sağlanmış olacaktır. Oysa 1982 Anayasası, demokrasiyi ilkesel olarak kabul etmekle birlikte, demokrasinin somut kriterleri açısından oldukça problemlidir. Anayasanın seçilmişlerle atanmışları, yürütme yetkisini kullanma bakımından eşit kabul etmesi, atanmış bazı kurumlara yargı yolunu kapatması, olağanüstü hallerde temel hak ve özgürlüklere ilişkin güvenceleri kaldırması, parti içi demokrasiyi ülke içi demokrasiden daha önemsemesi ve atanmış organların siyasalere ait olması gereken nihai karar alma yetkisine sahip olması gibi hükümleri, onun demokratik olarak nitelenmesini zora sokmaktadır. Siyaset teorisinde toplum mühendisliğinin meşruiyeti tartışmalı olduğu halde, anayasaların hazırlanmasının esası olan “kurumsal mühendislik” veya “anayasal mühendislik” araçları kullanılarak devlet yönetiminin demokratikleşmesi mümkündür ve yapılması gereken de budur.

Kaynakça

- Akşin, Sina (1990), “Siyasal Tarih”, Editör: Sina Akşin, *Türkiye Tarihi 3*, Cem Yayınevi, İstanbul.
- Arslan, Zühtü (2005), *Anayasa Teorisi*, Seçkin Yayınları, Ankara.
- Arslan, Zühtü (2007), İronik Demokrasi–2, 17 Haziran 2007 tarihli Zaman Gazetesi
- Atar, Yavuz (2007), *Türk Anayasa Hukuku*, 4. Baskı, Mimoza Yayınları, Konya.
- Badie, Bertrand (2000), *The Imported State, The Westernization of the Political Order*, Stanford University Press, Stanford.
- Beetham, David (2006), *Demokrasi ve İnsan Hakları*, Çev. Bilal Canatan, Liberte Yayınları, Ankara.
- Bellamy, Richard (2005), “The Advent of Masses and the Making of the Modern Theory of Democracy”, Editors: Terence Ball and Richard Bellamy, *The Cambridge History of Twentieth Century Political Thought*, Cambridge University Press, Cambridge, s.70-103.
- Benn, Stanley I. (2006), “Democracy”, *Encyclopedia of Philosophy*, Editor: Donald M. Borchert, Volume 2, 2nd Edition, Thomson Gale Corporation, New York.
- Cizre, Ümit (1999), *Muktedirlerin Siyaseti*, 1. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Cook, Steve (2008), *Yönetmeden Hükmeden Ordular*, Türkiye, Mısır, Ceza-yir, Çev. Bahar Şahin, Hayykitap, İstanbul.
- Çelik, Seydi (2008), *Osmanlı'dan Günümüze Devlet ve Asker*, Askeri Bürokrasinin Sistem İçindeki Yeri, Salyangoz Yayınları, İstanbul.
- Erdoğan, Mustafa (2001), *Anayasal Demokrasi*, 4. Baskı, Siyasal Kitabevi Yayınları, Ankara.
- Erdoğan, Mustafa (2007), *Anayasa Hukuku*, 4. Baskı, Orion Yayınları, Ankara.

Yrd. Doç. Dr. Fatih DEMİRCİ

Evren, Kenan (1982), Türkiye Cumhuriyeti Devlet Başkanı Orgeneral Kenan Evren'in Yeni Anayasayı Devlet Adın Resmen Tanıtma Programı Gereğince Yaptıkları Konuşmalar, TBMM Basımevi, Ankara.

Gözler, Kemal (2006), Anayasa Hukukuna Giriş, 8. Baskı, Ekin Yayınları, Bursa.

Hakyemez, Yusuf Şevki (2000), Militan Demokrasi ve 1982 Anayasası, 1. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara.

Harrison Kevin, Boyd, Tony (2003), Political Ideas and Movements, Manchester University Press, Manchester

Hewlett, Nick (2000), "Democracy: Liberal and Direct", Editors: Gary Browning, Abigail Halcli and Frank Webster, *Understanding Contemporary Society: Theories of the Present*, Sage Publications, London, s.165-177.

Hoffman, John (2007), A Glossary of Political Theory, Edinburgh University Press, Edinburgh.

<http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=552435&keyfield=69726F6E696B2064656D6F6B72617369206172736C616E>

Köktaş, Arif (2000), "Türkiye'de Demokrasinin Gelişmesine Kısa Bir Bakış", Editör: Davut Dursun, *Demokrasi Sorunu ve Türk Demokrasisi*, Şehir Yayınları, İstanbul.

Mardin, Şerif (1993), Türkiye'de Din ve Siyaset, İletişim Yayınları, İstanbul.

Mardin, Şerif (1994a), Türkiye'de Toplum ve Siyaset, Derleyenler: Mümtaz'er Türköne ve Tuncay Önder, 4. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.

Marshall, Gordon (1999), Sosyoloji Sözlüğü, Çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara.

Özbudun, Ergun (1998), Türk Anayasa Hukuku, 5. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara.

Parekh Bhikhu (2005), "Non-Western Political Thought", Editors: Teren-

1982 Anayasası'nda Demokratik Devlet İlkesi: Kavramsal ve Yapısal Bir Analiz...

ce Ball and Richard Bellamy, *The Cambridge History of Twentieth Century Political Thought*, Cambridge University Press, Cambridge, s.553–578.

Parla, Taha (2002), *Türkiye'de Anayasalar*, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.

Sartori, Giovanni (1996), *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*, Çev. Tuncer Karamustafaoğlu, Mehmet Turhan, Yetkin Yayınları, Ankara.

Stotzky, Irwin P. (1999), “Creatin the Conditions for Democracy”, Editors: Harold.Hongju and Ronald C. Slye, Yale University Press, London.

Tanör, Bülent (1996), *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri 1789–1980*, 3. Baskı, Afa Yayınları.

Üskül, Zafer (2006), *Türk Demokrasisinde 130 Yıl, 1876–2006*, TÜSİAD Yayını, İstanbul.

Üstüner, Fahriye (1999), “Türkiye’de Çok Partili Döneme Geçerken Demokrasi Tartışmaları”, Editör: Mete Tunçay, *75 Yılda Düşünceler Tartışmalar*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, s.55–66.

Weale, Albert (1999), *Democracy*, Macmillan Press Ltd, London.

BOŞ